

MALGORZATA LABECKA-KOECHEROVA'NIN TÜRK HALKLARI MİTOLOJİSİ

DR. ÖZTÜRK EMİROĞLU

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan Türk devlet ve topluluklarının sosyo-kültürel durumları, Türk kültürüyle ilgili çalışmalarda, dikkatlerin Orta Asya'ya çevrilmesine neden oldu. 1990'lı yıllara kadar Türk kültürü üzerine yapılan Türkiye merkezli incelemelerin, bütün Türk dünyasını içine alacak şekilde genişletilmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Bu bağlamda yerli ve yabancı pek çok araştırmacı, mitoloji ve destanlar dönemini de kapsayan yeni incelemelere giriştiler. Polonyalı yazar-Türkolog Malgorzata Labecka-Koecherova (doğ. 1917)'nin kitabı da bu çerçevede değerlendirilebilecek çalışmalardandır.

Eseri, 1990'ların başında yayımlatacağını bir mektubunda; "Benim Güney Sibirya Türk Halklarının mitolojisini içine alan kitabım bu yılda çıkacak. İçinde bol bol resimler olacak, bazıları da renkli..."¹ ifadeleriyle ortaya koyan Koecherova, yukarıda belirttiğimiz gelişmelerden dolayı kitabın basımını ertelemiş, 1998'in son aylarında yayımlamıştır.

Eserin ön kapağında Şaman davullarını arka kısmında yer alan ve insanı sembolize eden figür, arka kapakta ise gücün sembolü olan boğa bulunmaktadır. 20x14 ebadında çıkan kitap, ön söz dışında 8 üst, 17 alt başlıktan oluşmaktadır.² Bölüm başlıkları olarak da adlandırılabilir üst başlıklar şu şekilde sıralanmaktadır: 1. Önsöz, 2. Tarihçe 3. Dünya Görüşleri, 4. Üç Dünya 5. Ruhlar 6. Şamanizm, 7. Büyü Yapmak 8. Mitler ve Mitoloji Varyantları 9. Sonuç Yerine. Kitapta geçen yer adları, bazı isimler ve terimlerin Lehçe karşılıkları ve açıklaması da son kısımda yer almaktadır. Kitapta bolca bulunan ve eserin önemini bir kat daha artıran resimlerin hangi kaynaklardan alındığı ise eserin başında "Resimler Listesi" başlığı altında verilmektedir.

1 Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu'na yazdığı 07.01.1991 tarihli mektubundan.

2 *Mitologia Ludow Tureckich*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa, 1998, s. 213.

Bu kitabın hazırlanmasında faydalandığı çalışmalardan “Ön Söz”de söz eden yazar, Türk incelemecilerden Bahaeddin Ögel, M. Necati Sepetçioğlu, Abdülkadir İnan ve Metin And’ın eski Türk mitolojisi, destanları ve Şamanizm hakkında yaptıkları çalışmalara değinmektedir. Türk ve Moğol mitolojisi, destanları ve folkloru üzerine Rus N. A. Aleksiejew, G. I. Ergis, A. M. Sagalajew, S. S. Surazakow, T. M. Michajlow; Polonyalı J. S. Wasilewski, S. Szykiewicz, St. Kaluzynski, M. M. Kosko gibi araştırmacıların çalışmalarından da ön sözde bahsetmektedir.

Koecherova, Güney Sibirya’da yaşayan, 17 ayrı yerleşim birimindeki³, Türk topluluklarının inanış ve yaşayışlarını, evrene bakışlarını, geleneklerini, olabildiğince eski dönemlere inerek incelemeye tâbi tutmaktadır. Bir topluluğun arkaik olmuş dünya görüşlerini öğrenebilir miyiz ve bugünkü yaşayışa eski dönemlere ait unutulmuş değerlerin bir etkisi var mıdır⁴ tartışmasını da yapan yazar, çok çok eski zamanlarda toplumların ortak değerler etrafında birleştiğini belirtir. Bu bölgedeki Türk topluluklarının mitolojisi üzerine yeterince araştırma yapılmamış olmasını, ayrıca bölgenin Hindistan ve İran’dan gelen bazı kültürel değerleri de barındırmasını kitabın hazırlanmasına sebep olarak gösteren yazar, amacını ise şöyle ifade eder:

“Doğu bilimcilerin, etnolog, ilâhîyatçı, antropolog, tarihçi ve halk edebiyatçıların Orta Asya’ya dikkatlerini çekmektir.”⁵ Nitekim kitap yayımlandıktan sonra Koecherova’nın bu çağrısına kulak veren Polonyalı bir antropolog kendisiyle bu bölge üzerine yeni bir çalışma yapmayı teklif etmiş ve çalışmaya başlamışlardır. Eseri geniş bir kitlenin anlayabileceği sade bir dille kaleme alan yazar, özellikle araştırmacıların kitaptan faydalanarak, mukayeseli çalışmalar yapmalarını istemektedir.⁶

Türkçe - Rusça - Lehçe kaynaklardan faydalanarak eserini yazan Koecherova, Tarihçe bölümünde Güney Sibirya bölgesinin coğrafi konumu ve Hun, Gök-

3 a.g.e., s.22

4 a.g.e., s. 25

5 a.g.e., arka kapak

6 25.05.1999 tarihli görüşme notlarından.

türkler dönemindeki durumu hakkında bilgiler vermektedir. Altay bölgesi Türk topluluklarının dünya görüşlerini işlediği II. bölümde, mitolojideki üç dünyanın (üst-orta-alt) özelliklerini anlatmaktadır. Üst dünyada her şeyin yaratıcısı Tanrı ve ruhlar olduğu ve her şeyin orta dünyadaki gibi düzenlendiği inancına göre hayatlarını şekillendiren bu topluluk için en önemli yer orta dünyadır. Orta dünyada ölümlere tapınmanın da olduğunu çünkü onların ruhlarıyla diğer insanları idare ettiklerine inanıldığını kaydeden yazar, bazı hayvanlara ve kuşlara tapınma kültürünü de irdelemektedir. Teşkilatlanma ve aile yapısının oluştuğu orta dünyada insanın hayatı boyunca üst dünyada bulunan bir ruh ile uğraştığını, bu ruhu memnun etmek için çalıştığını kaydeder. Çünkü inanışa göre bu ruhu memnun edemeyen orta dünyada hiçbir işi başaramayacaktır. Her şeyi bir ruhun idare ettiği düşüncesiyle o ruhun yardımını beklerler. Bu yüzden yapılan her işte “Triyar”dan izin alınır. Onu memnun etmek ve izin alabilmek için kurbanlar verilir. Altay bölgesindeki halkların inancına göre; geyik avlamak isteyen birisine geyiklerle ilgili ruh izin vermezse avı gerçekleştirmesinin mümkün olmayacağı, bu yüzden o ruhla dost olması veya vurularak onu yenmesi gerektiği anlayışı vardır. Orta dünyada metamorfozların hâkim olduğunu kaydeden yazar, bütün kötülüklerin alt dünyadan geldiğine inanıldığını belirtir. Alt dünyadan hastalıkları, sıkıntıları gönderen Erlikbay'ın rengi karadır. İşlediği konularla ilgili olarak manzum parçalar da kitabına koyan Koecherova, üç dünyanın özelliklerinden sonra ruh başlığı altında; canlı - cansız her şeyin havaya, toprağa ve ruhun kendisine bağlı olan üç, bazen yedi bazen de on bir “Kut”un olduğu inancını işler. Yaygın olarak üç kutun varlığına inanıldığı “Şamanizm”de de bu üç kutun önemli rol oynadığını, her “Şaman”ın giysisinin kendi “Kut”una benzediğini, ayin sırasında “Kut”uyla trans hâline geçen “Şaman”ın artık normal veya sıradan bir insan olmadığı, ilâhî bir özellik kazandığı gibi hususlar da “Şamanizm” başlıklı bölümde ele alınmaktadır. Şamanizm, daha önce de Koecherova'nın bir bildirisinde geniş olarak irdelenmiştir.⁷

7 “Şaman Ayini - Yeniden Yapılanma Deneyi” *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* (Ayrı Basım), Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1997.

Büyü yapmak, mit ve mitolojik varyantlar bölümünde ise Gök - Gök Tanrı ve mavi renk, Bozkurt, Ođuzkađan gibi Türk kültür hayatında önemli yeri olan efsane ve destanlarda çok işlenen kavramlar ve kişiler üzerinde durmaktadır.

Sonuç bölümünde yazdıklarının genel bir değerlendirmesini yapan Koeche-rova, yarım asırdır Türk kültürünün Polonya'da tanıtılmasına kalemiyle emek veren isimlerden biridir. İlerlemiş yaşına rağmen çalışmalarını sürdürmektedir.